

Людмила РЕМИДОВСЬКА,

*методист відділу
суспільно-гуманітарних дисциплін,
старший викладач кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання
Чернігівського ОІППО імені К.Д. Ушинського*

АРХЕТИП ДОРОГИ ЯК МЕТАФОРІКА ЖИТТЯ

(до дня народження ГАННИ АРСЕНИЧ-БАРАН)

Ганна Арсенич-Баран (1970–2021) – українська письменниця, поетеса, науковиця, голова Чернігівської обласної організації Національної спілки письменників України (2016–2021). Її творчість поєднує глибоку філософію, ліричну емоційність і національну самосвідомість.

Народилася в селі Нижній Березів на Івано-Франківщині, але з 1998 року жила і творила в Чернігові, залишивши яскравий слід у культурному житті регіону.

Чернігів став для Ганни Василівни другою батьківщиною. У нарисі «Мій Чернігів» вона називає місто своїм «*мужем-велетнем*» і зворушливо зізнається: «*Це було кохання з першого погляду... Я ввійшла до нього й не хочу покидати його. Я люблю його за те, що подарував мені рожеве диво мого життя – П'ятницьку церкву, за те, що звів мене з найкращими своїми людьми...*».

Ця прониклива цитата – не лише освідчення в любові до міста, а й глибока емоційна формула, у якій поєднано історію, духовність і людське тепло. Вона показує, що для письменниці дорога до Чернігова стала не просто фізичним шляхом, а символом духовного єднання з культурою й пам'яттю народу. Саме так образ дороги поступово перетворюється на наскрізний мотив її творчості.

У літературі Ганни Арсенич-Баран дорога постає не лише як просторовий рух, а як архетип – універсальний символ, що поєднує особисте й національне, індивідуальний досвід і колективну пам'ять. Вона веде до рідного дому, до храмів, до історії, до випробувань і до духовного світла. Архетип дороги стає ключем до розуміння її поезії та прози, відкриваючи широкі можливості для виховання учнів на уроках «Літератури рідного краю».

Архетип (від грец. *ἀρχέτυπον* – первинний образ, зразок) – це первісний, універсальний символ чи образ, що закорінений у колективному несвідомому й повторюється в культурі, міфології та літературі. Поняття архетипу розробив Карл Густав Юнг, підкреслюючи, що архетипи є своєрідними «матрицями» людського досвіду, які допомагають людині осмислювати світ, власний шлях і місце в історії.

Поняття архетипу ґрунтовно досліджували Карл Юнг («Архетипи і колективне несвідоме»), Нортроп Фрай («Archetypal Criticism»), Джозеф Кемпбелл («The Hero with a Thousand Faces»), а також сучасні українські науковці (Людмила Гоц, Галина Костюк, Тетяна Мельник). У їхніх працях архетип трактується як універсальний символ колективного досвіду, що проявляється в культурі й літературі.

У прозових творах Ганни Арсенич-Баран дорога символізує дорослішання: герой вирушає в подорож, яка стає метафорою становлення особистості. Вона веде до рідного дому, до коріння, нагадуючи

про традиції та зв'язок поколінь. У новелах про дитинство дорога до батьківської хати стає образом пам'яті й тепла. Водночас дорога може бути випробуванням: героїня йде крізь негаразди, але знаходить сили рухатися далі, що навчає учнів бачити в труднощах шлях до перемоги над собою.

Особливе місце займає духовний вимір дороги. У вірші «Над Черніговом ранок – з трави...» вона веде до храмів Чернігова: *«Тонкорукі жіночі церкви До небес свої очі здійсмають. Наче постать дівоча ясна, Тут замріявся храм Параскеви...»*.

Храми постають як жіночі постаті – ніжні й величні, а дорога до них не гасне навіть у заростях. Це символ духовного пошуку, прагнення до Бога й вічності. Методично важливо підкреслити заклик до духовного зростання та пізнання культурної спадщини.

Над Черніговом ранок – з трави.
Передзвони церковні лунають.
Тонкорукі жіночі церкви
До небес свої очі здійсмають.
Наче постать дівоча ясна,
Тут замріявся храм Параскеви,
І чарує буйнава весна
Це незвідане диво рожеве.
Наче жінка, що прагне до зір,
Підіймається храм Катерини,
І її золотавий убір
Забира в піднебесся людину.
Хто ж ті руки умілі водив,
Які зводили дива правічні?

Фото Валентини Бобир

Наче свіжий ковточок води,
 Їхні постаті непересічні.
 І іти нам до них, і іти,
 Бо дорога до храму – безмежна...
 Пропливають над ними світи,
 І не гасне у заростях стежка.

У поезії «**Маленький, теплий, живий промінчик...**» дорога постає як «сорочка зрібна»: *«Лежить дорога – сорочка зрібна, Річка в долонях – вся промениста».*

Дорога поєднується з образом річки, роси й променів, створюючи картину гармонії людини з природою. Учні можуть побачити, як звичайна картина перетворюється на символ внутрішньої чистоти й світла.

* * *

Маленький, теплий, живий промінчик.
 Чи ти в горошок? Чи ти в клітинку?
 Тобі поставлю м'якенький стільчик,
 Щоб ти спокійно впіймав рибинку.

Така та рибка золота та срібна,
 Така на травах роса перлиста.
 Лежить дорога – сорочка зрібна,
 Річка в долонях – вся промениста.

У вірші «**Українорік**» дорога стає образом історії народу: *«Осінь – дорога гідна й негідна в змаганні кривим. Зимовим січнем, з снігів сльозами, світ стрітив Стуса».*

Дорога символізує історичну долю України, боротьбу й жертвність. *Осінь – вибір між правдою й зрадою, зима – пам'ять про Василя Стуса, весна – жертвність Ісуса.* Це формує у школярів історичну пам'ять і розуміння національної долі.

Українорік

Літечко – воля, співання гімну
 і прапор древній.
 Осінь – дорога гідна й негідна
 в змаганні кривим.
 Зимовим січнем, з снігів
 сльозами,
 світ стрітив Стуса.
 Весна любовними гріхами
 розпне Ісуса.

У поезії «**Де та дорога...**» вона перекрита каменем: «*А на ній – важкий камінь, що не дає переїхати тобі, ані перейти*».

Камінь стає образом життєвих перешкод, які не дають здійснитися мріям чи коханню. Це драматичний символ недосяжності бажаного, який можна використати для дискусії про труднощі й шляхи їх подолання.

* * *

Де та дорога,
якою з-за обрію
прийдеш ти?
Вона теж за обрієм,
а на ній – важкий камінь,
що не дає переїхати тобі,
ані перейти.

У вірші «**Ми на вітрах розп'яті...**» дорога усіяна хрестами: «*Ми на вітрах розп'яті, а хрести лежать дорогами, повалені синами*».

Це шлях пам'яті й страждання, символ жертви й історичної трагедії. Учні усвідомлюють ціну свободи й обов'язок пам'ятати про тих, хто її виборював.

* * *

Ми на вітрах розп'яті, а хрести
лежать дорогами, повалені синами.
Початок і кінець в дві тисячі років.
Ми валимо хрести,
нас розпинають хмари.

Для організації структурованого уроку доцільно використати таблицю, яка забезпечує логічну послідовність навчального процесу. Після аналізу кожної поезії учні отримують визначення символіки дороги та відповідний педагогічний висновок. Такий методичний інструмент сприяє інтеграції літературного аналізу з виховними завданнями, формує критичне мислення й систему ціннісних орієнтирів.

Поезія	Символіка дороги	Методичні акценти
« Над Черніговом ранок – з трави... »	Дорога веде до храмів, що постають як жіночі постаті – ніжні й величні. Символ духовного пошуку та прагнення до Бога	Формування духовних цінностей, пізнання культурної спадщини, виховання поваги до традицій
« Маленький, теплий, живий промінчик... »	Дорога як «сорочка зрібна», поєднана з річкою, росою й променями. Символ гармонії людини з природою	Розвиток естетичного й екологічного мислення, уміння бачити красу у звичайному

«Українорік»	Дорога як історія народу: <i>осінь – вибір, зима – пам'ять про Стуса, весна – жертвність Ісуса.</i>	Формування історичної пам'яті, патріотизму, усвідомлення національної долі та ціни свободи
«Де та дорога...»	Дорога перекрита каменем – символ життєвих перешкод, недосяжності бажаного	Дискусія про труднощі й шляхи їх подолання, виховання стійкості та наполегливості
«Ми на вітрах розп'яті...»	Дорога <i>усіяна хрестами</i> – символ пам'яті, жертви й історичної трагедії	Усвідомлення ціни свободи, виховання морально-ціннісних орієнтирів, обов'язку пам'ятати

Архетип дороги у творчості Ганни Арсенич-Баран стає універсальним ключем до розуміння життя, історії та духовності. На уроках «Літератури рідного краю» цей образ можна використати для розвитку критичного мислення, формування ціннісних орієнтирів, виховання любові до рідної землі й культури.

Учитель має можливість поєднувати аналіз художніх текстів із дискусіями, творчими завданнями та міжпредметними зв'язками, щоб учні не лише пізнавали красу слова, а й осмислювали власний шлях, відчували зв'язок із народом і культурною спадщиною.

Приклад методичного плану уроку на тему

«АРХЕТИП ДОРОГИ ЯК МЕТАФОРІКА ЖИТТЯ У ТВОРЧОСТІ ГАННИ АРСЕНИЧ-БАРАН»

Методичний план уроку

Мета уроку

- Ознайомити учнів із творчістю Ганни Арсенич-Баран через архетип дороги.
- Розвивати навички інтерпретації художніх текстів, уміння бачити символи й метафори.
- Формувати ціннісні орієнтири: духовність, патріотизм, любов до рідної землі та культури.
- Виховувати критичне мислення й уміння співвідносити літературні образи з власним життєвим досвідом.

Завдання

1. Проаналізувати поезії письменниці, визначити символіку дороги.
2. Виявити зв'язок між образом дороги та життям людини, історією народу, духовністю.
3. Сформувати власні висновки й позицію щодо значення архетипу дороги.
4. Виконати творчі завдання (*есе, дискусія, малюнок, асоціативна карта*).

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

- Вступне слово вчителя про Ганну Арсенич-Баран.
- Коротка бесіда: «Що для вас означає дорога?»

II. Мотивація

- Учитель пояснює, що дорога – це не лише шлях у просторі, а й символ життя, вибору, пам'яті.

III. Основна частина

- **Робота з таблицею** (поезія – символіка – висновок).
- Читання й аналіз кожної поезії:
 - ✓ «Над Черніговом ранок – з трави...» → духовний вимір дороги.
 - ✓ «Маленький, теплий, живий промінчик...» → гармонія з природою.
 - ✓ «Українорік» → історична пам'ять і доля народу.
 - ✓ «Де та дорога...» → життєві перешкоди.
 - ✓ «Ми на вітрах розп'яті...» → жертва й трагедія.

IV. Інтерактивні вправи

- ✓ Дискусія: «*Чи завжди дорога веде до мети?*»
- ✓ Творче завдання: написати коротке есе «*Моя дорога життя*».
- ✓ Асоціативна карта: учні створюють схему «*Дорога як символ*» (*життя, пам'ять, духовність, природа, випробування*).
- ✓ Міжпредметний зв'язок: історія (*дорога як шлях України*), мистецтво (*зображення дороги в живописі*).

V. Підсумок уроку

- Узагальнення: архетип дороги – універсальний ключ до розуміння життя, історії та духовності.
- Висновок учнів: що означає дорога для кожного з них.

VI. Домашнє завдання

- Написати твір-роздум «*Дорога, яка мене веде*».
- Підготувати ілюстрацію або колаж «*Дорога моїх мрій*».

Методичні акценти

- Поєднання аналізу текстів із творчими завданнями.
- Використання архетипу дороги як універсального символу для формування ціннісних орієнтирів.
- Розвиток критичного мислення через дискусії.
- Виховання любові до рідної культури й історії.

Використані джерела:

1. Арсенич-Баран Г. В. Чарує буйнава весна [Текст] : поезії / Г. В. Арсенич-Баран. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2018. 80 с.
2. Юнг, К. Г. *Архетипи і колективне несвідоме* / Пер. з нім. Катерина Котюк; наук. ред. Олег Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів: Видавництво «Астролябія», 2018. 608 с.